

IMAGINARY AND HOMELAND MYTHOLOGICAL PROJECTION IN MIRCEA ELIADE'S PROSE

Rodica Maria Brad

Assoc. Prof., "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: The study intends to make it evident that Mircea Eliade's homeland nostalgia is present in the author's exile literature. Eliade confesses several times that writing in Romanian language always represented for him a form of reconstructing the spirit of the country, similar to a direct contact with an important element of the country, the Romanian language. Writing thus constitutes a sublimation form of nostalgia and a modality to return to the jelly spirit, comparing to a journey to the centre, as Ulysses to Ithaca. The writer imagines stories with actions happening in his blessed homeland, the geographic, folkloric, social and moral space of Bucharest and the Danube field. The geographic space becomes a mythical and symbolical one, and the historical time also turns into a mythical representation. Bucharest, his native, childhood and adolescent city, appears as the backbone of the country, having a fabulous mythological age. Eliade's Bucharest is represented as an inexhaustible source of myths, a mythical and magical city, where ancient myths overlap miracles, which are happening everywhere. It looks like M. Eliade was pushing the myth into the Romanian geographical space, giving it an aura of affection and tenderness, a form of mythical love, which was born from the wound of exile and then transformed into literature.

Keywords : myth, literature, imaginary, nostalgia, homeland, Bucharest

Aşa cum o afirmă Eliade în repetate rânduri, imaginația simbolică joacă un rol determinant în structura conștiinței omenești, iar literatura este un mod privilegiat de cunoaștere și de comunicare a realităților umane, situându-se în prelungirea mitului și a visului. În *Jurnal*, autorul precizează că « universurile imaginare create de romane, povestiri, nuvele revelează valori și semnificații ale condiției umane necunoscute sau imperfect înțelese până atunci. Am insistat de asemenea asupra necesității existențiale a narațiunii, oricare ar fi forma pe care decide s-o aleagă scriitorul contemporan [...] literatura epică nu poate dispărea, pentru simplul motiv că

imaginația literară prelungește creativitatea mitologică și experiența onirică. Posibilitățile narațiunii sunt infinite, pentru că infinite sunt ‘personagiile’ și ‘evenimentele’ atât în viață și în istorie cât și în universurile paralele pe care le fundează imaginația creatoare. »¹ Și adaugă : « Dar n-am insistat îndeajuns asupra *analogiei între fenomenul religios și opera literară*. Întocmai după cum orice fenomen religios este o hierofanie (adică revelează sacrul într-un obiect sau un act profan), tot așa creația literară *revelează semnificații universale și exemplare în evenimente și personaje de toate zilele*. »² Sau, cu altă ocazie, tot în *Jurnal* : « Ceea ce mă fascinează în aceste experiențe este nevoia organică pe care o are omul de *a visa*, adică de mitologie (...). La nivelul oniric, mitologia semnifică povestire, adică să vizionezi o secvență cu episoade epice sau dramatice. »³.

Mit, literatură, imaginar, imaginație simbolică

Putem afirma că, la Mircea Eliade, patria este reinventată narativ cu mijloace ale imaginarului literar. Pentru scriitorul aflat în exil ea reprezintă un Centru al Lumii și un spațiu care iradiază sacralitate, asemenea limbii române, scrisul constituind o formă de sublimare a nostalgiei și un mijloc de întoarcere spirituală la matcă, o călătorie spre centru, asemenea celei a lui Ulise spre Ithaca.

Înrudirea dintre literatură și mit reprezintă pentru Eliade o constantă universală a sufletului omenesc care se manifestă sub forma imaginației simbolice, a cărei funcție esențială, definită prin noțiunea *coincidentia oppositorum* este aceea de a unifica toate aspectele realității pe un plan spiritual. Această unificare corespunde unei tendințe instinctive și specifice a conștiinței omenești care, în toate timpurile și în toate zonele geografice, a produs și continuă să producă sisteme și reprezentări de tip religios, chiar și în societățile desacralizate ale lumii contemporane. Imaginația simbolică determină major natura, organizarea, structurile și evoluția unei societăți și explică diversitatea culturilor și popoarelor lumii, fiind complementară științei, și nu opusă acesteia: « Mulți cred că imaginația poetică, creativitatea literară nu se împacă cu cercetările științifice *obiective* (...). Foarte puțini știu că *adevărații* oameni de știință gândesc

¹Mircea Eliade. *Jurnal*, vol.1(1941-1969), (ediție îngrijită de Mircea Handoca, București: Editura Humanitas, 1993), p. 287-288.

²*Ibidem*, p. 288.

³*Ibidem*, p. 554.

tocmai contrariul (...). Va trebui să mai treacă zece-cincisprezece ani până ce omologarea creativității științifice cu creativitatea artistică va deveni evidentă pentru toată lumea, inclusiv mediile academice.»⁴

Cât privește romanul ca gen, Eliade se declară pentru « neînlocuibilitatea » romanului-narațiune, a romanului-roman, care suplinește, în lumea modernă miturile.⁵ Acesta trebuie « să povestească ceva, pentru că narațiunea (adică invenția literară) îmbogățește Lumea nici mai mult nici mai puțin decât Istoria, desigur pe un alt plan. Suntem creatori în universurile imaginare cu mai multă șansă decât putem fi pe planul Istoriei. Faptul că se petrece ceva, că se petrec *tot soiul de lucruri* este la fel de semnificativ pentru destinul omului ca și faptul de a trăi în Istorie sau de a spera să o modifice ».⁶

Colaborarea dintre scriitor și savant

În cartea de interviuri realizată de Claude-Henry Rocquet, *Încercarea labirintului*, Mircea Eliade insistă asupra ideii că literatura continuă povestirea mitologică, având rolul de configurare și de revelare a esenței umane: « Se știe că literatura, orală sau scrisă, este fiica mitologiei și a moștenit ceva din funcțiile acesteia: să povestească întâmplări, să povestească ceva *semnificativ* ce s-a petrecut în lume.[...]Cred că orice narațiune, chiar și aceea a unui fapt cât se poate de comun prelungește marile povestiri relatate de miturile care explică cum a luat ființă această lume și cum a devenit condiția noastră așa cum o cunoaștem noi astăzi. Eu cred că interesul nostru pentru narațiune face parte din modul nostru de a fi în lume. Ea răspunde nevoii noastre de a auzi ce s-a întâmplat, ceea ce au înfăptuit oamenii și ceea ce pot ei să facă: riscurile, aventurile, încercările lor de tot felul. Nu suntem nici ca niște pietre, nemișcați, sau ca niște flori sau insecte, a căror viață e dinainte trasată: suntem ființe umane formate din *întâmplări*. Iar omul nu va renunța niciodată să asculte povestiri »⁷.

De asemenea, în *Jurnal I*, Eliade notează o experiență personală interesantă : « am avut și eu o experiență similară când am înțeles că ‘ formele istorico-religioase ’ nu sunt decât expresii,

⁴ Mircea Eliade, *Jurnal*, vol.2 (1970-1985) (ediție îngrijită de Mircea Handoca, București: Editura Humanitas, 1993), p. 227.

⁵ Cf. *Jurnal*, vol. 1, ed.cit., p. 205.

⁶ *Ibid.*, p.210.

⁷ Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, (Traducere și note de Doina Cornea, Cluj Napoca: Editura Dacia, 1990), p. 71-72.

infini variate ale câtorva experiențe religioase fundamentale. Când descoperă sacralitatea Cerului sau a Pământului, omul religios își exprimă descoperirea sa prin ‘ forme ’ (figuri divine, simboluri, mituri etc). care nu reușesc niciodată să traducă exact și total ceea ce semnifică sacrul celest sau teluric. Iată de ce alte expresii le înlocuiesc, la fel de incomplete și aproximative și, într-un fel, diferite de cele cărora le-au luat locul. Dacă analizăm toate aceste expresii începem să vedem structurile universului religios ; ghicim ‘arhetipurile’, modelele acestor Figuri divine care încearcă să se realizeze și să se comunice în întregime și nu reușesc, cu toate acestea, decât o nouă expresie. Căci tot ceea ce se realizează, adică este exprimat concret, este inevitabil condiționat de Istorie. Orice expresie religioasă nu este deci decât o mutilare a experienței depline. »⁸

Raporturile clare dintre literatură și fenomenul religios au consecințe în planul semnificațiilor generale și universale pe care literatura le revelează în modul ei specific : « Dar n-am insistat deajuns asupra analogiei între fenomenul religios și opera literară. Întocmai după cum orice fenomen religios este o hierofanie, [...] tot așa creația literară revelează semnificații universale și exemplare în evenimente și personaje de toate zilele. »⁹

La teoria atât de prolifică pentru literatură a irecognoscibilității miracolului, Eliade ajunge în 1937 scriind romanul său fantastic *Șarpele*. Așa cum observă cu îndreptățire Iulian Boldea, scriind acest roman, « Eliade luminează pentru sine și pentru cititorii săi informația irecognoscibilității misterului. Treptat, cu fiecare semn al camuflării sacrului în profan pe care conștiința sa îl interiorizează și prin intermediul creațiilor literare, Eliade arată prin universul imaginar al povestirilor sale că omul participă, dincolo de sine, la misterul întregii creații, ceea ce face ca fiecare manifestare a sacrului să nu mai fie străină »¹⁰. În această lectură, povestirile interbelice sunt povestiri ale reînnoirii și ale reintegrării, ale reînnoirii și restaurării, adresându-se tuturor nivelurilor conștiinței, ascunzând misterul evenimentelor aparent nesemnificative care trezesc ființa și o determină să caute calea spre realitatea ultimă. De fapt, așa cum remarcă același critic, asistăm la o fascinantă interacțiune a nivelurilor conștiinței scriitorului însuși. Prin mituri și istoria religiilor, Eliade se întoarce, de fapt, la traseul inițiat prin povestiri care relatează despre unificarea Logosului cu Viața: « În nuvelele mele, încerc

⁸ Mircea Eliade *Jurnal*, vol. 1, ed. cit, p. 357.

⁹ Mircea Eliade *Jurnal*, vol.2, ed. cit., p. 288.

¹⁰ Iulian Boldea, *Mircea Eliade Semnificațiile discursului autobiografic* in Rost, nr. 51, mai 2007, <http://www.rostonline.org/rost/mai2007/eliade.shtml>

mereu să camuflez fantasticul în cotidian. În acest roman care respectă toate regulile romanului ‘romanesc’, romanul secolului al XIX-lea, am voit, aşadar, să camuflez o anumită semnificaţie simbolică a condiţiei umane. Camuflajul acesta mi-a reuşit, cred, de vreme ce acest simbolism nu dăunează în nici un fel firului epic al povestirii. Cred că întotdeauna transistoricul este camuflat de istoric, şi extraordinarul, de obişnuit. [...]. E sigur că acest real cenuşiu, acest cotidian camuflează altceva. Este convingerea mea profundă. Acest aspect ar trebui să fie trecut şi în *romanul-roman*, nu numai în romanul sau în nuvela fantastică [...]. În toate povestirile mele, naraţiunea se desfăşoară pe mai multe planuri, ca să dezvăluie în mod progresiv *fantasticul* ascuns în banalitatea cotidiană. Aşa cum o nouă axiomă revelează o structură a realului, necunoscută până atunci – altfel spus, *instaurează* o lume nouă –, literatura fantastică dezvăluie, sau mai degrabă *creează* universuri paralele. Nu este vorba de o evaziune, cum o cred unii filosofi istoricişti; deoarece *creaţia* – pe toate planurile şi în toate sensurile cuvântului – este trăsătura specifică a condiţiei umane. »¹¹.

În nuvelele fantastice ale lui Eliade, putem decela structura procesului psihic al creaţiei şi al lumii spirituale camuflată în aparenţe cotidiene. Ghicim arhetipul, modelul lor, arhetip pe care Eliade a încercat să-l comunice în întregime, iar rezultatul a fost o serie de nuvele în care fiecare se constituie ca oglindă diferită a arhetipului însuşi. Orice naraţiune are la origine mitul, rolul literaturii fiind tocmai acela de a povesti « ceva *semnificativ* ce s-a petrecut în lume »¹². Povestirea prelungeşte aşadar marile povestiri relatate de miturile care explică cum a luat fiinţă această lume şi cum a devenit condiţia noastră aşa cum o cunoaştem noi astăzi.

Exilul şi literatura

Eliade însuşi susţine, în virtutea unei nostalgii paradisiace, autonomia creaţiei, libertatea absolută a creatorului, situarea acestuia în « oniric », într-o altă dimensiune temporală.: « Orice naraţiune, orice povestire ascunde ceva: ceea ce mă pasionează este tot camuflarea. Or, în literatura fantastică există structuri mitice care aparţin memoriei colective. Tocmai această camuflare a semnificativului, a sacrului se întâlneşte în unele povestiri fantastice pe care le-am

¹¹Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, ed. cit., p. 152.

¹²*Ibidem*, p. 71-72 .

scris. Numai că eu nu amestec cele două demersuri; ele sunt *complementare* ».¹³ Ideea merge în sensul dichotomiei (asupra căreia insistă în mai multe rânduri) dintre opera științifică corespunzătoare ariei diurne a creației și opera beletristică, corespunzătoare celei nocturne, adică creativității prin excelență.

La întrebarea lui Claude Henry Rocquet despre sentimentul contradictoriu pe care îl resimte în legătură cu exilul, răspunsul lui Eliade este următorul : « este adevărat că a fost o ruptură de pământul natal, dar această ruptură a existat deja în trecutul românilor; ea a existat și în istoria poporului evreu, care constituie un fel de istorie exemplară și pe care o consider ca unul din modelele lumii creștine. În ce neprivește pe noi, românii din Paris, și, în general, pe toți cei care au hotărât să rămână în Occident, spunem că nu eram emigranți. Eram doar în exil. Credeam că un scriitor exilat trebuie să-l imite pe Dante, și nu pe Ovidiu, fiindcă Ovidiu era un proscris — și opera sa este o operă de tânguire și de regrete, dominată de nostalgia lucrurilor pierdute —, în timp ce Dante accepta această ruptură, și nu numai căo accepta, dar mulțumită acestei experiențe exemplare a putut să-și termine Divina Comedie. Mai multdecât un stimulent, pentru Dante exilul era însuși izvorul inspirației sale. Atunci spuneam că nu trebuiesă scriem nostalgic, dimpotrivă, trebuie să profităm de această criză profundă, de această ruptură, așa cum a făcut Dante la Ravena »¹⁴.

Mărturisirea subsecventă este revelatorie pentru tema prezentului studiu și anume că pentru el scrisul în limba română a reprezentat întotdeauna o formă de recompunere în spirit a patriei, o întâlnire cu ea prin cea mai importantă dintre coordonatele acesteia, limba română : « Din când în când simțeam nevoia să-mi regăsesc izvoarele, pământul natal. În exil, pământul natal e limba, e visul. Și atunci, scriam nuvele. »¹⁵. Sau: « Pentru orice exilat, patria este limba maternă pe care continuă să o vorbească. Dinfericire, soția mea este româncă și ea joacă rolul patriei, dacă vreți, fiindcă ne vorbim înromânește. Pentru mine deci patria este limba pe care o vorbesc cu ea și cu prietenii mei, dar înainte de toate, cu ea; e limba în care visez și în care îmi scriu jurnalul. Nu este deci numai o patrie interioară, onirică. Dar nu există nici o contradicție,

¹³ Interviu realizat de Jean François Durval în “Le Monde”, 4-5 mai 1986 și reprodus de Cristian Badilita / Paul Barbaneagra, *Întâlnirea cu sacralul*, (Botoșani: Editura Axa, 1996), 40, citat de Elena Agachi Elena Agachi Fantasticul în opera lui Mircea Eliade http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari3/romana/Texte_lit.rom.1/9_elena%20agachi_botosani.pdf

¹⁴ Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, ed. cit., p. 84.

¹⁵ *Ibidem*, p. 79.

nici chiar tensiune, între lume și patrie. Oriunde există un Centru al lumii. Odată aflat în acest centru, ești la tineacasă, ești cu adevărat în adevăratul sine și în centrul cosmosului. Exilul te ajută să înțelegi lumea nu îți este niciodată străină, de îndată ce ai în ea un centru. Acest 'simbolism' al centrului' nu numai că îl înțeleg, dar îl și trăiesc ».¹⁶

Confesiunea de mai sus este repetată și dublată de multe altele, în aceeași gamă. Așa cum o spune expres Eliade, exilul a fost compensat prin mijlocirea scrisului devenit o expresie a nostalgiei și o prelungire spirituală a românității. Așa cum arată Sorin Alexandrescu în *Mircea Eliade dinspre Portugalia*, sejurul în Portugalia al lui Eliade, primul dintre parcursurile străinătății din biografia lui a produs în ființa sa successive mutații și abandonuri ale identității anterioare. Dialogul pasionat cu România a lăsat, gradual, locul unei aplecări asupra propriei vocații intelectuale. În etapele succesive ale exilului încheiat la Chicago, fascinația românității se va materializa în formulele inedite ale scrierilor ficționale ale exilului. Odată început periplul străinătății, revenirea în țară pe care scriitorul și-a dorit-o atât de mult nu se va mai produce așadar decât mediat, adică în ipostază narativă.

Plecarea din România a însemnat de fapt ieșirea dintr-o matcă, sfârșitul unui timp și începutul altuia, mutația producându-se atât în plan individual, cât și colectiv, pentru că, practic, Eliade trăia cu sentimentul, real, al unei Români care ieșea din Istorie. Este poate și motivul pentru care, în scrierile lui, insistă atât de mult asupra a ceea ce este unic, excepțional, în ființa românească. De asemenea, așa cum subliniază tot Sorin Alexandrescu, pentru Eliade desprinderea definitivă de politică a dus la literatură. Privit în ansamblul operei lui Mircea Eliade, acest cadru de gândire este ultimul în care autorul se considera încă implicat profund în destinele țării natale și, ca atare, face trecerea la ciclul lui de viață ulterior, de savant internațional dedicat erudiției și carierei strict profesionale, România scufundându-se apoi în nostalgie și ficțiune, așa cum se întâmplase cu India, la întoarcerea lui Eliade în România, în 1932.¹⁷ De fapt, în planul vieții private, nu era vorba doar de ruptura de țară, ci și de propria generație, de despărțirea de Nina și de abandonarea propriei biblioteci românești.

Literatura lui Eliade scrisă în exil este, din acest punct de vedere, un mijloc de exprimare a eului captiv în țesătura unei istorii dureroase și tragice. La data plecării lui din țară, România se afla în pragul unei noi istorii, cu noi actori, iar Eliade însuși făcea exercițiul reconstrucției

¹⁶ *Ibid*, p. 89.

¹⁷ Cf. Sorin Alexandrescu *Mircea Eliade dinspre Portugalia, În loc de prefață*, București, Humanitas, 2006.

propriei identități ca și al propriului destin în afara neamului și a țării sale. Așa cum afirmă cu fermitate criticul citat, sentimentul dezastrului se află la originea schimbării la față de după 1945, iar revelația vocației sale se produce pe fundalul căderii unei lumi căreia Eliade îi aparține organic. Salvarea trecea prin rupere și reinventare: « Portugalia mi se pare a fi un astfel de punct de ruptură, o șarnieră sau un punct de articulație al întregii vieți și creații eliadești, cu alte cuvinte locul cel mai bun de observație al acestora în întregul lor. »¹⁸

Patria, o geografie mitică

Putem afirma fără teama de a greși, că, la Mircea Eliade, patria este reinventată narativ cu mijloace ale imaginarului literar și reprezintă un Centru al Lumii și un spațiu care iradiază sacralitate, asemenea limbii române. Scrisul constituie o formă de sublimare a nostalgiei și un mijloc de întoarcere spirituală la matcă, o călătorie spre centru, asemenea celei a lui Ulise spre Ithaca, așa cum, de altfel, și mărturisește Eliade în *Încercarea labirintului*. Subliniind că arhetipul său este Ulise, Eliade precizează tocmai acest sens al nostalgiei, ca și camuflarea dorinței de a reveni acasă, călătoria lui Ulise fiind: « o călătorie spre Centru, spre Ithaca, cu alte cuvinte, spre sine însuși. El [Ulise] era un bun navigator, dar destinul-mai ales încercările inițiatice din care trebuie să iasă biruitor-l constrâng mereu să-și amâne întoarcerea acasă. Cred că mitul lui Ulise este foarte important pentru noi. Fiecare din noi va avea ceva din Ulise, ca și el, căutându-ne, sperând să ajungem, și apoi, fără îndoială, regăsind patria, căminul, ne regăsim pe noi înșine »¹⁹.

Țara natală configurează așadar o geografie sacră: « orice loc natal constituie o geografie sacră pentru cei care l-au părăsit, orașul copilăriei și adolescenței devine întotdeauna un oraș mitic. Bucureștiul este pentru mine centrul unei mitologii inepuizabile. Numai străbătând această mitologie, am ajuns să-i cunosc adevărata lui istorie, și, poate, propria mea istorie. »²⁰.

În *Jurnal* Eliade insistă asupra dimensiunii spirituale a Patriei ca spațiu real, în sensul de absolut, transcendent și subliniază valoarea exilului ca încercare inițiatică: « simțeam în sufletul meu revelația: desțărarea ca o lungă și grea încercare inițiatică, menită să ne purifice, să ne transforme. Patria, depărtată, inaccesibilă, va fi ca un Paradis în care ne reîntoarcem

¹⁸*Ibid*, p. 9.

¹⁹ Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, ed. cit., p. 85-86.

²⁰*Ibidem*, p. 86.

spiritualicește, adică în spirit, în taină, dar real. M-am gândit mult la Dante, la exilul lui [...] va trebui și noi să devenim asemenea lui Dante [...]...ca situație spirituală [...] pe Dante trebuie să ni-l luăm de model, nu pe Ovidiu »²¹.

Urmărind aceste importante mărturisiri ale autorului, înțelegem că Patria lui Eliade prezintă de fiecare dată o conotație afectivă și simbolică pentru că scriitorul redimensionează spiritual spațialitatea geografică românească. Spațiul românesc este deci supus prin chiar regimul literarității unui proces de mitizare, scriitorul făcând din el o mito-geografie proprie.

Bucureștiul, un oraș fabulos

Așa cum a observat cu îndreptățire Eugen Simion, Bucureștiul lui Eliade reunește toate valorile tradiționale, pe care le plasează într-o dimensiune mitică : « un oraș plin de semne, epifanii, un oraș inițiativ cu străzi care ascund mistere vechi și indivizi care poartă cu ei, fără să știe, mituri...Fărămă din *Pe Strada Mântuleasa*, Iancu Gore din *12 000 de capete de vite*, Gavrilesco trec prin întâmplări insolite și de cele mai multe ori inexplicabile, lumea bucureșteană este plină de capcane, pivnițele caselor ascund comori, cârciuma este un loc unde se revelează mari simboluri [...] Un oraș așadar sacru, ca o veche așezare helenică, o sursă inepuizabilă de mituri-acesta este Bucureștiul lui Mircea Eliade. »²²

Bucureștiul este centrul de gravitație al tuturor tărâmurilor dezvăluite în nuvelele fantastice. Spațiu central al universului creației literare a lui Eliade, Bucureștiul este un fel de osie a lumii românești, orașul mitic și magic în care se suprapun mituri străvechi și se întâmplă miracole la tot pasul.

În plan biografic, capitala a reprezentat, se pare, pentru Eliade, orașul capabil să-l conducă spre arhetipul ființei lui eterne, imuabile. Așa se recomandă spații reale din geografia Bucureștilor cum sunt Pădurea Băneasa, Strada Mântuleasa, strada S. în care se întâmplă acțiunea din *Secretul doctorului Honigberger*, locul numit « Floarea Soarelui » unde Leana cântă în cârciumi pentru a îmblânzi sufletele oamenilor, etc. Trebuie spus că chiar tărâmul misterios al Shambalei, echivalând cu găsirea libertății absolute este posibil de accesat din chiar centrul Bucureștiului. Dominic Matei vine în capitală cu gândul de a se sinucide (de fapt, el va renaște)

²¹ Mircea Eliade *Jurnal*, vol. 1, p. 204-205.

²² Eugen Simion, Posfață la *Integrala prozei fantastice*, vol. V, ed. cit, p. 209.

și tot aici, Cucoaneș, macrantropul, își începe experiența fabuloasă a creșterii în înălțime care îl va scoate din regnul uman. Loc de întâlnire a energiilor cosmice, Bucureștiul este și spațiu al miracolului vindecării în *O fotografie veche de 30 de ani*.

Dacă Bucureștiul nuvelor fantastice este mitic și magic, cel al scrierilor realiste de tinerețe *Huliganii* și *Întoarcerea din rai* este spațiul în care se consumă destine impetuoase, greu de încorsetat în tipare. Astfel, în *Întoarcerea din rai*, personajul Pavel Anicet este fascinat de București, mai mult chiar decât oamenii din preajmă sau de propriile iubite și gândește stenic și senin la viitorul acestui oraș pe care îl vede crescând sub ochii lui. În *Huliganii*, străzile, casele, viața de noapte a Bucureștiului, activitatea trepidantă din redacțiile ziarelor sunt prezentate în învolburarea și viermuiala specifice marelui oraș.

Noaptea de Sânziene reprezintă o frescă a societății românești surprinsă în spațiul temporal dramatic, convulsional, al istoriei contemporane. Toate marile evenimente: rebeliunea legionară, războiul din Răsărit, ocupația rusească, lupta pentru desființarea libertăților, totul proiectat pe pânza datinilor și credințelor ancestrale sunt dramatic trăite într-un București marcat profund de « teroarea istoriei ». Acțiunea romanului se desfășoară pe durata a 12 ani din istoria Bucureștilor, plasându-se semnificativ între două nopți de Sânziene, una petrecută la București și cealaltă la Paris. Toate destinele personajelor sunt răvășite de istorie, devastate de evenimentele tragice ale rebeliunii legionare, ale războiului sau ale anilor sumbri de putere sovietică. Romanul a fost conceput cu anvergură europeană, astfel încât timpul și istoria românească se îmbină și se regăsesc în istoria Europei într-o epopee care înfățișează în tonuri sumbre istoria europeană recentă ca și destinele marcate de teroarea istoriei. Ca și alte opere eliadești, romanul *Noaptea de Sânziene* e o carte scrisă în perioada pariziană și, ca atare, respiră toată nostalgia patriei și a orașului natal. Dacă spațiul romanului este preponderent românesc, anumite episoade se petrec în Anglia, Portugalia sau Franța. În afara Bucureștiului, în țară, secvențe narrative sunt plasate și la Snagov, Miercurea-Ciuc, Sighișoara sau Râmnicu-Sărat.

Amplă frescă socială și istorică, romanul este considerat de Mircea Eliade drept capodopera sa. Acțiunea se petrece așadar între 1936 și 1948 iar în *Jurnal* autorul nota la 27 iunie 1949 că în scrierea romanului s-a lăsat purtat de imaginație pentru a reconstitui ca într-un vis această epocă a tinereții sale. De aceea, participarea afectivă profundă a scriitorului la prezentarea evenimentelor impusă de narațiunea de tip obiectiv face ca trăirea vremurilor să fie puternică, autentică și viguroasă.

În prozele fantastice Bucureștiul devine un cadru misterios în care sacrul se manifestă cu putere, creând falii de sacralitate în întinderea profană a spațiului. Aproape la fiecare pas, cititorul este întâmpinat de o taină, de un mister care așteaptă să fie revelat. Casele sunt enigmatice, ascunzând taine adânci, așa cum se întâmplă în *Secretul doctorului Honigberger*: « În aceeași după-amiază am fost în dreptul casei pe strada S. Oprindu-mă în fața numărului 17 am recunoscut una din acele case pe lângă care nu puteam niciodată trece fără să încetinesc pasul și s-o spionez, dornic de a ghici ce se întâmplă înapoia zidurilor îmbătrânite, cine viețuiește acolo și luptându-se cu ce destin. Strada S. este chiar în centrul Bucureștilor, foarte aproape de Calea Victoriei. Prin ce miracol a izbutit să rămână neatinsă casa boierească de la numărul 17, cu grilaj de fier, cu pietriș în curte, cu salcâmi și castani crescuți în voie strivind sub umbra lor o parte din fațadă? Poarta se deschidea greu și te întâmpina printre brazde și flori bogate de toamnă, un bazin în care apa se uscaseră demult și doi pitici cu capetele colorate. Era parcă, un alt văzduh aici. O lume care se stinsese cu încetul în celelalte cartiere mândre ale capitalei și care se păstrase aici cuviincioasă fără agonia decrepitudinii și a mizeriei. Era o casă boierească de pe vremuri, dar bine păstrată. Doar umezeala arborilor vestejise prea timpuriu fațada. Intrarea principală era apărată, cum se obișnuia acum 40 de ani, de un evantai de sticlă brumată. Câteva trepte de piatră înverzite de mușchi și purtând pe lături mari ghivece de flori, duceau la o marchiză cu geamurile de sus colorate. În dreptul soneriei nu era nicio carte de vizită »²³. Din această casă a plecat spre târâmul schambalian renumitul doctor brașovean Zerlendi. Zidurile, odăile, biblioteca își apără singure secretul și par impenetrabile naratorului care revine după un timp și se regăsește într-un cadru profund schimbat ce împiedică descifrarea tulburătoarei istorii petrecute între zidurile casei : « Cîteva luni în urma celor istorisite mai sus, am trecut din nou pe strada S. Casele de la numărul 17 se dărâmau. Grilajul fusese în parte smuls, bazinul încărcat cu fiare vechi și lespezi. Am rămas mai multă vreme la pîndă, doar de-oi zări pe una din cele două femei și oi putea afla ceva în legătură cu neînțeleasa lor purtare. Dar nu erau decât lucrătorii și un antreprenor care îi zorea. Târziu, m-am îndreptat spre capătul străzii, aproape îndurerat de taina aceasta, pe care nu o puteam în niciun chip pătrunde pînă la capăt »²⁴.

²³Mircea Eliade, *La țigănci și alte povestiri*, (cu un studiu introductiv de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru literatură, 1969), p. 254-255.

²⁴*Ibidem*, p: 305-306.

La țigănci-un spațiu miraculos

Tot un mister impenetrabil ascunde și grădina țigăncilor din nuvela fantastică *La țigănci*. Despre decriptarea nuvelei, Eliade scria în *Jurnal* la 14 ianuarie 1980, nemulțumit de comentariul critic făcut în cronicile vremii: « Ar trebui să scriu într-o zi un comentariu critic, discutând câteva articole apărute despre *La țigănci*. Am impresia că nu s-a înțeles lucrul esențial : povestirea aceasta nu “simbolizează” nimic, adică nu transformă realitatea imediată într-un cifru. Nuvela fundează o lume, un Univers independent de geografia și sociologia Bucureștiului de prin anii 30-40. Nu trebuie căutat *la ce se referă* realitatea care ne este accesibilă *nouă*, diferitele episoade, nici ce *reprezintă* cutare sau cutare personaj. Este prezentarea unui Univers nou, inedit, cu legile lui proprii-și această prezentare constituie un act de creație, nu numai în înțelesul estetic al expresiei. Pătrunzând în acest Univers, învățând să-l cunoști, savurându-l, ți se *revelează* ceva. Problema care se pune criticului nu este : cum să descifrez ‘ simbolismul ’ povestirii, ci, admitând că povestea m-a ‘ fermecat ’, m-a ‘ convins ’, cum să interpretez mesajul pe care-l ascunde realitatea ei (mai precis această nouă specie de *realitate* care mi se dezvăluie citind ‘ aventura ’ lui Gavrilescu ».²⁵ Sau nota de la 10 martie 1968 : « Tot despre *La țigănci*. O asemenea literatură fundează propriul ei univers ; întocmai după cum miturile ne dezvăluie fundarea lumilor, a modurilor de a fi (animal, plantă, om etc), a instituțiilor, comportamentelor, etc. În acest sens se poate vorbi de prelungirea mitului în literatură : nu numai pentru că anumite structuri și figuri mitologice se regăsesc în universurile imaginare ale literaturii, ci mai ales pentru că în amândouă cazurile e vorba de creație, adică de ‘ crearea ’ (revelarea) unor lumi paralele universului cotidian în care ne mișcăm. *La țigănci*, ca și un mit polinezian sau nord-american, este și nu este o lume ‘ reală ’, o lume adică, în care trăiește sau poate trăi omul de toate zilele. Dar, întocmai ca mitul, *La țigănci* (și alte nuvele de acest fel) revelează semnificații nebănuite, *dă sens vieții ‘de toate zilele’* »²⁶.

Cât privește spațiul miraculos al grădinii în care pătrunde Gavrilescu, acesta este perceput ca fiind mai întâi diferit de celelalte : « La umbra nucilor îl întâmpină o neașteptată, firească răcoare, și Gavrilescu rămase o clipă derutat, zîmbind. Parcă s-ar fi aflat dintr-odată într-o pădure la munte. Începu să privească uluit aproape cu respect arborii înalți, zidul de piatră acoperit cu

²⁵ Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 1, p. 585.

²⁶ *Ibid*, p.585-586.

iederă și, pe nesimțite, îl cuprinse o infinită tristețe »²⁷. Intrând în acest spațiu, eroul pătrunde într-un fel de labirint spațial, dar și temporal care-i amintește trecutul și-l propulsează, în același timp, spre viitor : « Gavrilescu pătrunse într-o penumbră curioasă, parcă ferestrele ar fi avut geamuri albastre și verzi. Auzi depărtat, apropiindu-se tramvaiul și uruitul metalic i se păru atât de insuportabil încât își duse mâna la frunte »²⁸. Realismul aparent al începutului nuvelei este contrazis de derularea insolită a evenimentelor din grădina țigăncilor care este o edenică oază de umbră reconfortantă. Fără arșița de-afară, Gavrilescu nu ar fi intrat niciodată *la țigănci*, spațiu tabu pentru un om corect și *familist*. Casa țigăncilor considerată de către cei din jur teritoriu al plăcerilor trupești, este la Eliade un spațiu în care sacrul e camuflat în profan și, ca urmare, locul nu este ales la întâmplare, chiar confuziile fiind întreținute în mod deliberat. Elementele aleatorii sau nu care decid intrarea personajului în acest spațiu fabulos ca și aventura lui năucitoare sunt căldura teribilă și pierderea de către profesor a partiturilor.

Pe strada Mântuleasa : o mitologie bucureșteană

Printre nuvelele fantastice, *Pe Strada Mântuleasa* prezintă poate cea mai mare încărcătură simbolică și mitică, configurând un alt tip de realitate, un univers deschis sacrului, aflat în căutarea reînnoită mereu a modelului salutar. Opoziția real/ ireal păstrează echilibrul dinamic dintre cele două lumi, cea reală și cea fantastică. Despre scrierea acestei povestiri, scriitorul inserează mai multe note în *Jurnal*. Astfel, în august 1957 Eliade notează că, începând să scrie la această povestire, se simțea cufundându-se într-o mitologie bucureșteană rămasă în adormire cincisprezece ani. Doi ani mai târziu, Eliade reflectează la procesul de eliberare, prin creație, față de corsetul geografic și istoric și afirmă “adevăru” mai pronunțat al ficțiunii în fața realității, precizând la 24 iulie 1959 că Bucureștiul din *Pe strada Mântuleasa*, deși legendar, este mai « adevărat » decât orașul binecunoscut al nașterii și tinereții sale. Două luni mai târziu, aflat la New York, scriitorul face aprecieri despre nuvelă : « Aveam cu mine manuscrisul *Pe strada M.* și două caiete din jurnal. Nu știu de ce credeam atunci că paginile acestea sunt atât de prețioase, dar vedeam *Pe strada M* (când va fi încheiată) ca singura mea carte literară liberă scrisă pur și

²⁷ Mircea Eliade, *La țigănci și alte povestiri*, (cu un studiu introductiv de Sorin Alexandrescu, București: Editura pentru literatură, 1969), p. 446-447.

²⁸ *Ibidem*, p. 447-448.

simpliciter pentru că mă desfăta scrierea ei. »²⁹. Înțelegem din această notă faptul că literatura este pentru Eliade prima lui vocație reprezentând forma de manifestare a libertății absolute tocmai pentru motivul că creația desfată spiritul, iar a desfăta înseamnă a scoate la lumină, din străfundurile memoriei, mitologiile uitate care oferă încă atâtea sensuri în și pentru actualitate. Într-o altă notă din *Jurnal* din 30 ianuarie 1977 Eliade își exprimă satisfacția vie pentru succesul de public al acestei povestiri în Franța și mărturisește că acest succes îl face să speră că editorii vor începe să fie interesați de publicarea operei sale românești, mai precis a nuvelor sale fantastice.

În povestire, Iozi dispare în apele unei pivnițe din miraculoasa Stradă Mântuleasa și o seamă de personaje, cele care cred în miraculos, ne invită să înțelegem că, de fapt, eroul a trecut într-o altă dimensiune, adică a pășit în lumea de dincolo. O altă posibilă lectură, în sens politic și ideologic, este sugerată : cea a evadării din comunism și a pregătirii pentru o lume liberă. Lucruri cu totul neobișnuite se întâmplă eroilor care depășesc statura obișnuită, comună. Astfel, Darvari Petru, cel care stăpânește muștele, se află permanent în miezul lucrurilor, iar săgeata lui Lixandru nu cade pe pământ, ci pare a fi înghițită de ceruri. Fărămă este personajul-mit, creator de istorie, iar Oana este o eroină cu totul ieșită din comun, având, se pare, strămoși mitici. Rolul ei este acela de a ne spune că omul este solidar cu universul în integralitatea sa. Visul ei actualizează un mod de existență total, dincolo de istorie, cel spre care tinde ființa dornică de adevăr și de real. Un alt personaj misterios este boierul Calomfir, soțul frumoasei Arghira care, dorind să-și vindece soția oarbă, construiește un laborator în pivniță. Acesta va fi însă înghițit de ape, ceea ce înseamnă că un spirit pozitiv nu poate pătrunde în lumea vrăjită a misterele de sub pământ, guvernate de spiritele Blajinilor, ființe subterane fabuloase care trimit din când în când mesaje către cei vii.

Trăind în plină teroare comunistă, Fărămă își creează prin povestire, asemenea scriitorului însuși, o univers nou, cu legi proprii, care sporește impresia de fabulos în care se scaldă poveștile reale ale eroilor. Strada Mântuleasa, cu castanii în curte și cu zarzări și vișini devine locul în care sacrul se camuflează la tot pasul în profan. Se fac trimiteri la legenda preafumoasei Arghira, care a trăit pe la 1700 (...), dar care a rămas de pomină în București aproape un veac după moartea ei. Strada Mântuleasa este legată ea însăși de miraculoasa vindecare a ochilor Arghirei

²⁹ Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 1, ed. cit., p. 331.

întâmplată prin mijlocirea Zamfirei, numită și Marina, cu 200 de ani în urmă. Tot în strada Mântuleasa revine această vindecătoare care-i învață pe oameni să vadă dincolo de aparențe, colportând adică teoria eliadescă a irecognoscibilității miracolului și arătând că oamenii nu mai știu să vadă ca să descifreze semnele din jurul lor.

Străzile, casele, dar mai ales pivnițele devin locuri de trecere spre tărâmul Blajinilor. Lixandru vorbește el însuși despre mistere ascunse în *adâncurile* capitalei: « Eu am aflat tot iscodindu-l pe Dragomir, și simt că semnele sunt pe aici, undeva pe aici, între bulevard, Popa Soare și Calea Moșilor și întindea brațul și-l rotea de mai multe ori. Dacă aş avea un miliard, aş cumpăra toate casele astea și le-aş dărîma, îmi spuse el odată. V-ați cruci și dumneavoastră, și istoricii, și arheologii de tot ce-aș găsi eu pe aici, pe sub pământ, pe sub trotuarele astea, și bătea deznădăjduit cu călcâiul în piatră. Așezări omenești cu mult mai vechi decât bănuți dumneavoastră. Nu că m-ar interesa, că eu nu asta caut, dar v-ar interesa pe dumneavoastră, pe toți să aflați câte taine zac ascunse pe sub pietrele și casele astea »³⁰.

Elena Agachi susține în studiul său intitulat *Fantasticul în proza lui Mircea Eliade* că reluarea la nesfârșit a poveștii de către umilul povestitor Fărîmă poate fi privită ca cheie a actului de ocultare –revelare a unor sensuri neaparente: « Considerăm că marea aventură a căutării lui Fărîmă („the quest”) este doar un pretext al autorului implicit de a construi și dezvălui o lume trecută, miraculoasă, tocmai pentru a o opune unei lumi în descompunere, degradării la toate nivelele, sub imperiul politizării de tip totalitar. Finalul, în schimb, oferă o ‘cheie’ care ar conveni lecturii de tip fantastic : prins parcă într-o buclă temporală (asemeni lui Adrian din *În curte la Dionis*), personajul își reîncepe demersul obositor din care nu există ieșire. Așadar, sintagma "Am întâlnire pe la două, două și un sfert, două și jumătate” nu este, în opinia noastră, o ‘parolă’ la care se așteaptă un răspuns, ci un semn naratorial al reluării unui demers fără ieșire. De altfel, romanul se termină ‘obtus’, fără nici o certitudine: „ – Și cu toate acestea, vorbi celălalt, foarte încet, trebuie să-i recăpătăm încrederea...Trebuie să mai încercăm o dată...”³¹ „A recăpăta încrederea”, „a încerca încă o dată” semnifică o istorie care se repetă și care nu are șanse de a lua sfârșit. Nu întâmplător, Naratorul ne prezintă același personaj în același cadru, pe aceeași vreme toridă cu aceleași replici care și deschid romanul; deși, la final, situația este

³⁰ Mircea Eliade *Pe strada Mântuleasa* in Mircea Eliade *Proza fantastică*, vol.III , p. 135.

³¹ Elena Agachi *Fantasticul în opera lui Mircea Eliade*
http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari3/romana/Text_e_lit.rom.1/9_elena%20agachi_botosani.pdf

inversată (un pretins fost elev crede că-și recunoaște fostul învățător), acest aspect nu face decât să confirme faptul că finalul romanului este un posibil alt început al romanului, într-o tehnică a revelării/ocultării pe care am numi-o morganatică și care este caracteristică întreg ansamblului romanesc. ».³²

Tot un București mitic, al cântecelor de petrecere și al grădinilor de vară este prezentat în nuvela *În curte la Dionis*, în care Leana, un fel de Orfeu în variantă feminină, cântă în cârciumi pentru a-și regăsi iubitul amnezic. Leana iubește Bucureștiul, de care nu se poate despărți, tocmai pentru că știe că aici o așteaptă Adrian, poetul amnesic de care este îndrăgostită.

Tot prin București este condus și Dayan de către jidovul rătăcitor prin spații meandrice și case nelocuite, iar după ce se desparte de acesta, Orobete-Dayan înțelege că au pribegit împreună trei zile și trei nopți. Dislocările spațiale și temporale sunt propice acestor locuri care devin de trecere între două tărâmuri. Aici, întocmai ca în *La țigănci*, personajul este lăsat să rătăcească, iar casele devin, cu odăile lor întortocheate, adevărate labirinturi unde protagoniștii caută să se regăsească pe sine sau să descopere marile adevăruri. Temporalitatea este și ea magică, determinată de miraculoasa Noapte de Sânziene.

În nuvele întâlnim așadar la Eliade un București arhaic, dominat de grădini și case străvechi ce ascund spații labirintice, misterioase, biblioteci bogate, cu ferestre mari ce dau spre grădini imense și un București nou, marcat de semnele modernității, cu tramvaie și clădiri cu lift, spațiu în care sacral e tot mai mult ocultat de profan pentru că oamenii sunt tot mai opaci la misterele care-i înconjoară. Distrugerea lumii încă dominată de mituri și povești se prefigurează prin simbolul demolării prezent în mai multe scrieri precum *Secretul doctorului Honigberger*, *Douăsprezece mii de capete de vite*, *Pe strada Mîntuleasa*, *Incognito la Buchenwald*, *Uniforme de general* sau *Noaptea de Sânziene*.

Concluziile acestor analize ne conduc la ideea că, pentru Eliade, coloana vertebrală a spațiului românesc este dată de orașul natal al scriitorului, Bucureștiul, care, în mod special, păstrează elemente arhetipale, mitice sau care țin de miraculos. Grădina este cu precădere un spațiu obsedant, repetitiv, configurând un cadru edenic, arhaic și boem, o oază de liniște și de intimitate, în fața agresiunii civilizației. Am spune că Bucureștiul, orașul de suflet al lui Eliade se pretează, mai mult ca oricare altul, la tehnica binecunoscută a nuvelei fantastice în care scriitorul

³²*Ibidem.*

recurge la cele două planuri ce permit desfășurarea teoriei irecognoscibilității miracolului : planul profan care permite o falie în care sacrul se manifestă cu deplină forță, dând sens experienței, căutării sau întâmplării neobișnuite prin care trece eroul. Aflat la antipod față de Bucureștiul lui Caragiale, cel al lui Eliade este expresia unei iubiri mitizate, născute din rana exilului și transpuse în literatură. Altfel spus, Eliade împinge în mit spațiul geografic românesc, conferindu-i o aură de afectivitate și de tandrețe specifică.

Bibliografie

1. Elena Agachi Fantasticul în opera lui Mircea Eliade
http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari3/romana/Texte_lit.rom.1/9_elena%20agachi_botosani.pdf
2. Sorin Alexandrescu *Mircea Eliade dinspre Portugalia, În loc de prefață*, (București: Humanitas), 2006.
3. Iulian Boldea, *Mircea Eliade Semnificațiile discursului autobiografic* in Rost, nr. 51, mai 2007, <http://www.rostonline.org/rost/mai2007/eliade.shtml>
4. Mircea Eliade *Proza fantastică vol I-V*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.
5. Mircea Eliade, *La țigănci și alte povestiri*, (cu un studiu introductiv de Sorin Alexandrescu, București: Editura pentru literatură), 1969.
6. Mircea Eliade. *Jurnal*, vol.1(1941-1969, ediție îngrijită de Mircea Handoca, București: Editura Humanitas), 1993.
7. Mircea Eliade, *Jurnal*, vol.2 (1970-1985, ediție îngrijită de Mircea Handoca, București: Editura Humanitas), 1993.
8. Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, (Traducere și note de Doina Cornea, Cluj Napoca: Editura Dacia), 1990.
9. Eugen Simion, *Posfață la Proza fantastică vol I-V*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.